

Nemzeti létünk fundamentuma a nemzettudat

A nemzeti összetartozás jegyében

„Nem sírunk többet, többet soha!
Nekünk nem sírnunk kell,
hanem megküzdeni a világgal”
(Tamási Áron: *Ösvigasztalás*)

Egy akkor még nem tudhattam, hogy megoldhatatlan vagy reményem szerint mégis megvalósítható feladat elvállalásának, mindenek ellenére jóízű terhével kezdtem bele 14 részesre tervezett előadássorozatomba a Hitel Múzeum-Galéria szervezésében. Tettem ezt nemzetünk története legkeserveesebb eseményének centenáriumi évében egy egész eddigi tevékenységemet is keretbe foglaló elhatározással. Ezt pedig a csekély erőmet maximálisan kihasználni kész szolgálat szelleme táplálta. E szellem a Hitel nemzetpolitikai szemle nagy generációjának alapvető elvárása volt minden magyar értelmiségitől. Mert tudták, hogy csak ennek megfelelően lehetünk túlélői egy olyan történelmi korszaknak, melynek Trianon csupán a prológusa volt.

Ezt a feladatot nem mint történészekkel vitakozó vagy pláne versengő mérész amatőr vállaltam, hanem úgy, ahogy az olvasók bármelyike is megtehetné, ha van rá ideje, ereje, kedve, lehetősége arra, hogy egymást segítsük a félrevezető információáradat leküzdésében.

Ebben is ama nagy Hitel generáció tanácsa vezérlet és adott hozzá bátorságot, amikor a már száz évvel ezelőtt is létezett „fehér foltok” kitöltésére a közíró eszközeit ajánlotta felhasználni. Ők „nevelő értelmiségről” beszéltek. Olyanról, amely egy egészségesen gondolkodó középosztály építését – ahogy erről szólván magyarázni szoktam – a tavak jegének alulról történő vastagodása módjára képzelte el.

Tizenkét részes sorozatot terveztem, amely a minden mélységből kivezetni képes egészséges nemzettudat mibenlétének tisztázásától indulva, európai történelmünk Trianonig vezető állomásin át, az onnan napjainkig bejárt utunkat foglalja össze.

A feladat nagyságának és a vele járó felelősségnek tudatában vágtam bele a munkába, hiszen ez számomra egy egész éves programot jelentett, minden mást háttérbe szorítva.

A téma jellegénél fogva nem tartozhat a szórakoztató szellemi élmények sorába. A történészekkel nem óhajtok versenyre kelni, még vitatkozni sem. Ha nekik az olvasottakból valami nem tetszik, azt a forrásanyagokat szolgáltató kollégáikon kérjék számon.

Senki se lepődjön meg azon, hogy elsőre egy elméletinek látszó problémával, a nemzettudattal és az ezzel rokon definíciókkal akarok foglalkozni, ugyanis talán e gyakorlati kérdéseket legjobban megvilágító, azok megértéséhez nélkülözhetetlen fogalom tisztázásával indulva, nem fogunk eltévedni a továbbiak során.

Mint látni fogjuk a nemzettudat mai formája a történelem legutóbbi századainak terméke, és minden olyan próbálkozás, amely mai szemüvegen át régebbi időkre akart tekinteni, eleve téves következtetésekhez, mondhatom tragikus tévedésekhez vezetett. Azt is tudjuk, hogy sokszor tudatosan használják a félrevezetéshez.

Minket, magyarokat elsősorban az ezeresztendőös nemzeti elnyomás és a velünk élőket elnemzetietleníteni próbálkozó tudatos igyekezet képtelen vádja miatt érint ez a „felismerni nem akart felismerés”.

Más területen elkövette már ezt az a bizonyos szocialista történetírás is, hiszen generációk nőttünk fel azon, hogy elvárás szerint elítélnünk, sőt gyűlölnünk kellett a múltat. S miért? Azért az útért, amelyet eddigi fejlődésünk során megtettünk. Amiért a fáról nem egyenesen a proletárdiktatúra valamely pártgyűlésére ugrottunk le. Ehelyett rabszolgát, majd jobbágyot tartottunk, meg proletárt zsákmányoltunk ki. S ez a képtelen elvárás sem elég, hiszen hozzá tartozott a múlt végképp való eltörlése is, annak minden lépcsőfokával, pontosabban megszenvedett eredményeivel együtt. Rombolták az alkotott világ és az emberek belső világának műemlékeit.

Amikor most a négy év előtti szöveget újra olvasom, meg kell jegyeznem, hogy azóta örületbe kergetett világunkban ezek az itt említett tévhitek félelmetes utat jártak be. Kérdezhetjük tehát, hogy ma mi folyik? Ráadásnak, újabb érzékenységeknek is meg kellene felelnünk.

Képzeljük el, hogy „kilátótornyot” építünk magunknak a jövőt megpillantandó, s az oda vezető utat megtervezendő, de megtagadjuk az arra minket felvezetni képes, előzőleg általunk épített lépcsők szükségességét, és leromboljuk azokat. Ami történt s történik, semmivel sem különbözik ettől. S a hasonlatot újra gondolva, önkéntelenül ötlük fel egy sötét kérdés: így „kilátástalanná” válik-e a jövő?

Jó előre megjegyzem, hogy saját álláspontom konzervatív-nemzeti. Mikor pedig a konzervativizmus és a nemzettudat viszonyára gondolok, bevezetésként Egedy Gergely professzort, a kortárs történészt idézem hosszabban:

„Gyakran mondják, hogy a liberálisok számára a jelen, a szocialisták számára a jövő, a konzervatívoknak meg a múlt a fontos. Noha e megállapítás nyilvánvalóan egyszerűsít, tény, hogy a konzervatívok igazán annak tulajdonítanak jelentőséget, ami mögött már van valami, amit a múltból lehet eredeztetni. Bizonyos intézmények és szokások fennállása szerintük már önmagában érték! Számukra a jelen nem annyira a jövő kezdete, mint inkább a múlt utolsó stádiuma – a jelent nem lehet tehát szabadon »berendezni«. A jelenségek magyarázatát is elsősorban a múltban keresik, s e magatartás háttérében az a speciális szerep áll, amit a konzervatív gondolkodásban a történelem betölt. [...]

Az emberi tudás legfőbb forrása ugyanis a tapasztalat, s a felmerülő kérdések eldöntésénél ebből, nem pedig a valóságtól elvonatkoztatott eszmékből kell kiindulni. A konkrét valóság olyannyira összetett és sokszínű, hogy egyszerűen nem lehet elméleti sémákba gyömöszölni! [...]

A tapasztalatnak mint a közösség által felhalmozott tudásnak a prioritásával függ össze az előítélet burke-i értelmezése is, ami, ha latens módon is, de mindig jelen volt a konzervatívoknak a nemzethez fűződő viszonyában. Ebben az értelemben az előítélet a gondolkodásnak egy olyan sajátos formáját, vagy, talán még pontosabban fogalmazva, a tudásnak egy olyan típusát jelenti, amely az évszázadok által megerősített tapasztalatra épül, és ennyiben gyökeresen szemben áll a tiszta észre alapozódó steril dedukciókkal. [...] Ebben az előítéletben – a tapasztalati tudással együtt – az érzések, érzelmek is benne vannak, amelyek pusztán racionális alapon nem indokolhatók, ám mégis nélkülözhetetlen elemei a nemzethez tartozás tudatának. [...]

A hagyományok jelentősége a konzervatívok számára abban áll, hogy a múltat közvetítik a jelen felé, és szerves kapcsolatot teremtenek a két időszféra között. S míg a liberális és szocialista elméletek a tradíciókban a „haladást béklyózó s ezért lehetőleg minél hamarabb eltávolítandó akadályt látnak, a Burke-öt követő konzervatívok az emberi bölcsesség tárházának tekintik őket. [...] az egyéni lét szükségszerűen feltételez valamilyen közösségi jellegű szerveződést, hiszen az emberek közösségi lények. A közösségek rendelkeznek olyan karakterrel, amely nem redukálható az őket alkotó egyénekre.

[...] Nem véletlen, hogy a liberalizmus klasszikusa, J. S. Mill közvetlenül összekapcsolta a nemzeti elvet a liberalizmussal, amikor az olasz egység létrejötté nyomán 1861-ben kifejtette: »ahol a nemzettudat megjelenik, ott a nemzet tagjainak egyesülniük kell, és saját magukat kell kormányozniuk«. [...] Történelmi tény, hogy amikor a nemzeti gondolat első ízben lép nyíltan, önálló erőként a történelem színpadára, egyértelműen a konzervatív rend híveinek ellenfeleként jelenik meg. [...]

A harmadik, az úgynevezett szimbolista irányzat kialakulása elsősorban azt emeli ki, hogy a nemzet létrejöttében (akármikor történik is) főleg a szimbolikus és emocionális elemeknek van kulcsszerepük. E megközelítés szerint a nemzeteknek elsősorban kohéziós funkciójuk van, ami a történelmi és kulturális szimbólumok tudatos ápolásával valósul meg.

[...] természetes fejlemény volt, hogy a konkrétéhoz, a lokálishoz, a megszokotthoz való ragaszkodását a konzervativizmus a század második felében kiterjesztette a nemzet egészére. Ezt annál is könnyebben megtehetette, mert a globalizálódás útjára lépő világban a nemzet maga is szűk, lokális egységgé kezdett válni, vagyis éppoly megfogható, konkrét, a konzervatívok számára érzékelhető adottsággá, mint amilyenek korábban a nemzeti szintnél kisebb szociális és regionális egységek voltak. [...]

Jobban közelítjük a lényegét, ha a nemzetben két társadalmi létezés mód, az etnikai és a politikai sajátos összekapcsolódását látjuk, »az etnikai identitás és a politikai lojalitás szintézisét«. [...]

A precíz válasz érdekében azonban először is azt kell körbejárni, hogy mit is jelent a nacionalizmus fogalma, hiszen ezzel – Németh László szavaival – »olyan visszaélés folyik, mely fölért egy nemzeti idegbénulással«.

Az e vonatkozásban egyik legtöbbet idézett nyugati szerző, A. D. Smith szerint e fogalommal négyféle értelemben lehet találkozni a szakirodalomban:

1. a nemzetek kialakulásának általános folyamataként,
2. a nemzethez tartozás tudataként és érzéseként,
3. olyan mozgalomként, amely a nemzetállami státus elérésére vagy fenntartására irányul,
4. olyan ideológiaként, amely érdeklődésének középpontjába a nemzetet helyezi.

Deutsch szerint a nemzet olyan nagy csoport, amely tagjai számára a lehető leghatékonyabb kommunikálást biztosítja, a nemzettudat pedig azzal segíti a cél megvalósulását, hogy az újonnan szerzett tapasztalatokat folyamatosan összeveti a hagyományokkal. [...] A nacionalizmus akkor lép fel, ha a nemzeti kommunikációs hálózatot külső veszély fenyegeti feladatainak ellátásában [...]. A nemzet identitása természetesen nem vált azonossá az állammal, sőt annak esetleges összeomlását is túléli – elég csak a lengyel történelemre utalni. A konzervativizmus azonban igen szoros kapcsolatot lát nemzet és állam között: a nemzet a modern jogállam stabilitásához is szükséges prepolitikai alap funkcióját tölti be. [...] A homogenitás kikényszerítése viszont semmiképp sem tartozik a konzervativizmus céljai közé [...] Új megközelítésre szorul a nemzetbiztonság fogalma is, hiszen a nemzetállamok mind kevésbé képesek arra, hogy az interkontinentális rakétarendszerekkel szemben önerőből megvédjék magukat.

A globalizáció és a transznacionalizáció feltartóztathatatlan folyamatai egyre inkább fikcióvá változtatják a nemzetgazdaság fogalmát, s az államok egyre kevésbé képesek a különféle pénz- és tőkemozgások ellenőrzésére [...] a globalizációval foglalkozó újabb szakirodalom kezdi felismerni és hangsúlyozni: a világgazdasági folyamatok irányai egyáltalán nem annyira determináltak és egyértelműek, mint ahogy azt sokáig feltételezték, több aspektusuk pedig épp a heterogenizáció és a fragmentáció felé mutat. [...]

A konzervativizmusnak természetesen nem az a lényege (ellenségeinek gyakori állításával ellentétben), hogy megkísérelve a lehetetlent, megpróbáljon

makacsul ellenállni a szükséges és elkerülhetetlen változásoknak. [...] Hogy az állam bizonyos funkciókat átad nemzetek feletti szervezeteknek, önmagában még nem feltétlenül ütközik a konzervativizmus alapelveivel, mint ahogy a lokális-regionális autonómiák erősödése sem. [...]

Az egyes nemzetek törekvései nyilvánvalóan számos ponton ütköznek az öntörvényű globális folyamatokkal, érdekeik érvényesítése ezért a korábbiaknál is nagyobb és átgondoltabb erőfeszítéseket igényel. Ahhoz, hogy a nemzeteknek valódi esélyük legyen ebben a sikerre, és hogy ne alárendeltségen, hanem kölcsönösségen alapuló együttműködést tudjanak egymással kialakítani, mindeneke előtt saját identitásuk megőrzésére van szükségük. A modern konzervativizmusnak ehhez kell segítséget nyújtania! [...] Elvégre a szubszidiaritás gondolatát épp a konzervatív-kereszténydemokrata eszmekörben dolgozták ki! El kell viszont kerülni, hogy a regionalizmus a nemzet szerves közösségét fenyegető tényezővé váljék."

Sajnos, ma a Trianon szó hallatán sokakban – éppen annak háttérét nem ismerve – támadnak még indulatok. Hiszen évtizedes múltja van a tiltásnak az elhallgatásnak, a félremagyarázásnak, a „bűnös nemzet” címszó alatt ismeretes büntudat-építésének, vagy ahogy egyesek a negyvenes-ötvenes évek fordulójára gondolva mondják: a „bűnös nemzet kampányoknak”, meg a hamis véleménynek a „szomszédságkímélő” magatartásról, a „ne sértsünk érzékenységeket” folytonos hangoztatásának. Általában pedig egy megmagyarázhatóan megmagyarázhatatlan ellenszenvnek, csupán azért, mert arról beszélni, ami „nemzeti” eleve a gyanút vonta maga után, s minden ezzel kapcsolatosat tagadni kész erők szorgosan dolgoztak és dolgoznak ma is ellene.

A jelszó maradt továbbra is a „merjünk kicsik lenni”, s ebben benne van minden.

Évszázados út vezetett odáig, hogy megpillantsuk az alagút végén ezt az igazi sötétséget, a világkormányra törő, a nemzetet és nemzetállamot lebontani igyekvő globalizáció rejtett munkálkodásának módozatait és céljait. Bizony ez napjainkban is végletesen képes megosztani nemzetünket és a jobb-bal törésvonalat egyre inkább felváltja a szuverenista és föderalista felfogás közti frissen ásott s egyre jobban elaknásított árok. Aki azonban igazán óhajtja mindezt megérteni, nem zárkozhat el annak áttekintésétől, miként haladt a történelem Trianon felé, s miként mutat vissza oda minden, ami azóta történt.

Ha ennek a folyamatnak az utóbbi száz esztendejét vizsgáljuk, ott látható már 1919-től a baloldalnak a világ nemzetközivé válását előkészítő célja és az ezt elhozni képes világforgalomról álmódó elképzelése, amelyet az öt mára elnyelő liberalizmusnak egy világkormány felé mutató tevékenysége folytatott úgy, hogy a baloldal munkájával addig összehordott kozmopolitizmus köveiből épített magának lépcsőt.

Része ez annak a jól felismerhető tragikus folyamatnak, melynek során a természetet és a történelmet legyőzni és saját szolgálatába állítani óhajtó ember beavatkozni próbál a teremtés egész művébe, miközben saját természete gyengeinek legyőzésére is alkalmatlan.

Hogy a tiszta, valaha hasznosnak ismert baloldali eszme miként került rabságába a neoliberalizmusnak, és jutott politikai síkon a mai hátrányos helyzetbe, talán leginkább egy fontos elem hiányával magyarázható. És ez a nemzettudat.

Pedig a teremtett világ sokszínűségének is alapköve ez, és az egész emberiség jövőjét kockáztató globalizációs menetelés ellenébe is képes eddig fel nem ismert erőket felszabadítani. Éppen ezen a ponton cáfolja azokat, akik a 20. századi szörnyű példákra hivatkozva a nemzetek eme tudatformáját csak egymással szembeállítva képesek vagy akarják elképzelni.

Ha az, aki a nemzettudatról és ennek kapcsán Trianonról kizárólag negatív értelemben hajlandó gondolkodni, csupán ezt a legutóbbi pár gondolatot megérti és elfogadja, máris másként fogja hallani azt, amint nemzeti tragédiánkról szólunk. És ebben az esetben kijuthat abból a csapdából is, amelyet Hankiss Elemér 1982-ben már: „értékelési neurózisnak” mert (!) nevezni. És ismét Hankisst idézem:

„Nem hiszem, hogy szép szavakkal jobb belátásra lehet bírni azokat, akiket erős érdekek vagy makacs tévképzetek kötnek valami adott rosszhoz. De nem is hozzájuk szólok. Hanem azokhoz, akik keresik önmagukban és a világban a meglevőnél, az adottnál, a már elértnél a jobbat.”

Ne feledjük ezt a véleményt valahányszor választási előrejelzésekkel foglalkozunk. Azt hiszem fontos és igaz Szűcs Jenő azon véleménye, mely szerint „A történelem elméleti kérdéseiről csak egy bizonyos határig lehet és érdemes elvi szinten értekezni; e határon túl az elméleti kérdésekben is csak a forrásszerű szinten és konkrét elemzések révén lehet előbbre jutni.”

Amikor a manapság megszokott módon a lexikonok fellapozása helyett az internetre hagyatkozunk, ott a nemzettudat fogalmáról ezt olvashatjuk: „A nemzet tagjainak az a meggyőződése, hogy ugyanannak a nemzeti közösségnek a tagjai, egymás iránt kisebb-nagyobb szolidaritást éreznek.” Véleményem szerint ez a tömörségében akár el is fogadható definíció hiányos, mert éppen tömörsége miatt nem érezhető benne az, ami sokkal magasabba emeli, ami a földhözragadtságából olyan értékrendi magasságokba röpíti, amelyek hatalmas erejének legfőbb magyarázatai. Nem sugározza a benne munkáló áldozatkésziséget vagy például az egészséges veszélyérzetet, amelyek erejének alapelemei és sokirányú „gyakorlati hatékonyságának” magyarázatát adják, s amelyek szükségességéről akár még a haszonelvűeket is képesek lehetünk meggyőzni.

A nemzettudat fogalmának megismerése, annak fejlődéstörténete, akár a saját, akár a mások vonatkozásában elkerülhetetlen. Akkor is, amikor Trianon felé araszolnak a magyar évszázadok, s akkor is, amikor az 1920. június 4. utáni száz esztendő vizsgáljuk. Leginkább pedig, ha jövőt remélve előre tekintünk.

Dr. Tóth Lajos szerint: „A nemzettudat vagy nemzeti azonosságtudat kialakítása és fejlettségi szintje a magyarság körében több értekezés és vita tárgyát képezi. A nemzethez kötődés és a vele együtt élő más nemzetekhez való viszonyulás kérdése, különösen az 1990-es évek elején a tájainkon fellángolt nacio-

nalizmus romboló hatásával vált rendkívül időszerűvé. A kisebbségben élő vajdasági magyarság önazonosulása és kötődése úgyszólván létkérdéssé fokozódott. Ezért van szükség a kérdéskör elméleti tisztázására is. A nemzeti tudat mint a személyiség összetevője az emberi, a társadalmi tudat részét képezi, amelynek további fő elemei a következők: az erkölcsi és eszmei-politikai tudat. Kialakításában különböző értékrendek, eszmék, erkölcsi és politikai nézetek fonódnak össze, avagy »tülekednek« egymással. Alapjait az ismeretek, az önismeret képezik. Ez egy hosszú folyamat, amely a gyermekkorban kezdődik, az ifjúkorban válik (válhat) hatásossá, de a felnőttkorban is folytatódhat, bizonyos »korrekciókon« mehet keresztül. [...]

Amennyiben a szülők és nagyszülők bizonyos fokig magukban hordozzák az anyanyelvi műveltség alapjait, beleplántálhatják gyermekeikbe a nemzeti önismeret egyes elemeit. Ebből a szempontból fontos a környezet hatása és a hagyományok ápolása is. Beállítódására és irányultságára a legnagyobb hatással az iskolai oktatás és nevelés van, amennyiben nevelő munkája a személyiség építésének erre a fontos szegmentumára is kiterjed. Ez felöleli az uralkodó eszmék és a társadalmi-politikai rendszer bíráló értékelését is.

A nemzeti tudat kialakításában nagy szerepe van az érzelmi kötődésnek. Jelentősége kifejezéshez juthat az egyéni álláspontok, s pozitív attitűdök kialakításában, amelyek irányítólag és sokszor fékezőleg hatnak cselekedeteikre is. A nemzettudat az egyénnek és a közösségnek a vészhelyzetekben iránytűként, a bajban pedig vigasztalásul és bátorításul szolgálhat. Fejlettségével kapcsolatban – a határon túli és az anyaországi magyarságra vonatkozóan egyaránt – sok bírálat és elmarasztalás látott napvilágot...”

Ehhez én a cselekedetek terén még konkrétan hozzáfűzném, hogy éppen a fentiek következtében a nemzettudat anyagi erővé válhat. Gondolok itt a munkamorálra, szorgalomra s az ebből születő teljesítményre. Vagyis nem lehet ártalmas a profit-centrikusan gondolkodók szempontjai szerint sem, ha csak nem gondolkodnak még nagyobb, távlatosabb s mindennél nagyobb hasznot sejtető tervekben.

De vegyük sorba a ma célkeresztben levő fogalmakat, mindenekelőtt magát a *nemzet* szót

Különböző országokban, korokban és eltérő felfogások szerint értelme nem egységes. Ez pedig továbbgörgeti a félreérthetőséget a *nemzetállam* fogalmának többféle magyarázatáig. Mert értetlenül áll az ember az előtt, hogy miközben a nemzetállamokat védjük, a román alkotmány éppen a nemzetállamiság fogalmával próbálja kiszorítani kereteiből a magyar alattvalókat. Nyilvánvaló, hogy itt e két esetben egészen más értelmezése van e szónak.

A modern szemlélet szerinti nemzet olyan fogalmak rendszerének összessége, amelyek csak a 18. századtól jöttek létre.

Ezt megelőzően az emberi nem mindenekelőtt vallási csoportokra oszlott, aztán jöttek az uralkodó, az állam, a rendek és helyi csoportosulások. A tulajdonképpeni nemzetiségű hovatartozás nem volt releváns.

Szili Katalin nemrégén egy nem annyira tudományos, mint inkább emberközeli definíciót írt le: „A nemzet az összetartozás megfoghatatlan, mégis létező köteléke, amely a »nem vagyok egyedül« katartikus élményét, erejét adja.”

Lássuk, mit mond a nemzet fogalmáról Lendvai L. Ferenc: „A nemzet egyike a politikai filozófia azon fogalmainak, amelyek körül meglehetősen zűrzavar uralkodik. E fogalom gyakran, nem is mint külön vizsgálódás tárgya, hanem csak mint az állam vagy mint a közösség, esetleg ezzel kapcsolatban az identitásvizsgálatának korrelátuma jön elő a politikai filozófiában. [...] a nemzet fogalmának van köze a (politikai-territoriális) állam és a (nyelvi-kulturális) közösség fogalmához egyaránt, az identitás tudatosításában és megfogalmazásában pedig nyilvánvalóan alapvető szerepet játszik.” Aztán ismeretlen fiatal előadóra hivatkozva (aki a nem egy nyelvet beszélő, de egy állammal rendelkező svájci, és az egy nyelvet beszélő, de állammal nem rendelkező kurd nemzetek példájáról beszél) vonja le a következtetést: „A nemzet eszerint olyan egyének »halmaza«, akik »közös rendezgetik múltjuk emlékeit, közös dolgozzák ki és őrzik szimbólumaikat, tradícióikat.«” Nem mellékes azonban amit hozzá tesz: „A nemzethez való tartozás érzése lehet ugyan belső szubjektív meggyőződések és mítoszok átélése, ám alapjául mégiscsak valamilyen fajta – és hozzá képest már előzetesen adott – összetartozás, illetőleg egység meglétének kell szolgálnia.” Ez magyarázza meg a mára már a határok felett élő magyar nemzet fogalmát.

A nemzet két ismert kategóriája az állam- és a kultúrnemzet. A történelmi fejlődés egyes régiókon belül a kettő elkülönítését tette szükségessé.

Ami az államnemzet fogalmát illeti, erről Szekfű Gyula közvetíti a *Nagy Francia Enciklopédia* definíciójának lényegét, mely szerint: „A nemzet nem egyéb, mint egy kormány alatt, ugyanazon állami határokon belül élő emberek összessége; az állami terület a primér, s belőle vezetendő le a nemzet és nyelv területe. Ameddig terjed az államhatár, addig nyúlik a nemzet és nyelv is; az állam prepotenciája oly nagy, hogy a nemzetnek még azon jogát is elveszi, hogy egységes államban tájszólások szerint differenciálja önnyelvét.

Az *Encyclopédie* szerzőire itt a Richelieu-től inaugurált francia nyelvi és állami egység hatott, ennek mintájára követelik – más lehetőség eszükbe sem jut –, hogy állami egységnek tökéletes nyelvi egység feleljen meg. [...] Náluk az esetleges etnikai és nyelvi különállás ezen a területen nem játszott szerepet. (Például a bretonok papíron franciákká, az andalúziaiak pedig papíron spanyolokká váltak.) Hasonló folyamat ment végbe – inkább több, mint kevesebb sikerrel – Nyugat-Európa több országában: a korábban stabilizálódott államkereteket megszüntette az egységes nemzetté válás. Így kialakult az államnemzet liberális felfogása, amely egy nemzet tagjának tekinti az egy országban élő embereket, és amely Nyugat-Európában – kivételekkel – máig uralkodó.”

Franciaország ezt az elvet mindenkor követte, de Trianonban rajtunk ennek legkisebb jeleit is számonkérték.

A nemzetállam ilyen értelmezése a nyugati világban annyira erőteljes, hogy ennek következménye, amikor az onnan érkezővel oly nehezen lehet megértetni, miszerint egy erdélyi román állampolgár voltaképpen magyar. (De annak, hogy ezt az erdélyit az anyaországban is románózzák, egészen más gyökerei vannak.)

Ez a Nyugat-Európában kialakult értelmezés és gyakorlat.

Egészen másként néz ki a kérdés Keleten.

Szűcs Jenő szerint: „Közép- és Kelet-Európában azonban nagyobb méretű, eltérő történelmi múltú területeket, etnikumokat, nyelveket, kultúrákat magukba foglaló, birodalmi jellegű államok (Habsburg Birodalom, Oszmán Birodalom és Orosz Birodalom) a többféle nép miatt nem maradhattak fenn hosszú távon, a kialakuló népek túl sokan voltak egy államban. Így egy államban több – eltérő fejlődési fokon álló s helyenként eltérő társadalmi szerkezetű – nemzet alakult ki, amelyek egyes területeken még egymással szemben állva is éltek. Ezek az etnikai, vérbeli, történelmi jegyek alapján teremtették meg saját identitásukat. Így kialakult a kultúrnemzet felfogása, amely szerint nem az állami lét határozza meg a nemzeti hovatartozást. Közép- és Kelet-Európában ez az uralkodó, bár mindig voltak (és vannak), akik használják az államnemzet fogalmát.”

Most pedig lássuk, mit fed a *patriotizmus* fogalma?

Az értelmező szótár szerint: „Áldozatos hazaszeretet; öntudatos, tevékeny és önzetlen hozzáállás a saját országunk, szülőföldünk ügyeihez, jólétének, boldogulásának előmozdításához. A patriotizmus mértéke ugyan személyenként változik, de mégis olyan közös értéket képvisel, amely elősegíti az együttműködést. A patriotizmusba beletartozik honfitársaink megbecsülése is. A patriotizmus távol áll a pusztá önérdektől.”

Még a Wikipédián is vita van a fogalom körül, a benne megfogalmazottakat sokan nem tartják elég semlegesnek. Ott ez olvasható: „A hazafiság (patriotizmus) a haza (szülőföld) iránt érzett pozitív érzelmek összessége, a haza szeretete és hajlandóság a szolgálatára. A szülőföld lehet szűkebb környezet (tájegység, város, falu), de a hazafiság főleg a nemzet vagy haza felé irányul. A hazafiság alatt értendő a közösségvállalás a nemzet többi tagjával, a közös hagyományok megőrzése, közös jövő biztosításának szándéka. Köznapi használatban gyakran keveredik a nacionalizmussal vagy éppen a sovinizmus fogalmával, azonban ezek a fogalmak nem ugyanazt jelentik: a nacionalizmus és a sovinizmus politikai ideológia, míg a hazafiság inkább erkölcsi nézet, ami a haza eszményét erkölcsi hivatkozási pontnak állítja be. (Az érzelmi zavart leginkább az okozza, hogy mind a patrióta, mind a nacionalista, mind pedig a sovinizsista érzelmű ember hazafinak tartja magát)

Illyés Gyula író megközelítése szerint patrióta az, aki jogot véd, sovinizsista az, aki jogot sért.”

Annyi bizonyos, ha el akarjuk különíteni a pozitív és negatív megközelítéseket, Illyés Gyula eme tisztázó mondata mindent megmagyaráz. Amint

megjelenik a haza (a nemzet hazája) fogalom, felbukkannak a negatív értelmezések is, a nacionalizmus és a sovinizmus. Azt se feledjük, hogy ez nem egymást erősítő páros. Ne tartsuk a nacionalizmust negatív jelzőnek. Ugyanis eredetileg nem volt az. Sokan és sokat tettek azért, hogy azzá válhatott. Íme, a szavak furcsa életének egy újabb példája. Nem csak a könyveknek van saját sorsuk.

Beller Béla történész *A magyarországi németek rövid története* című összefoglalójában ezt írja: „A »haza« politikai fogalma ugyancsak létezik már a középkorban, éspedig ez utóbbi csoporttudathoz kapcsoltn, sőt annak jellegzetes és tipikus megnyilvánulásaként. A hozzá fűződő »patriotizmusnak« azonban sem a modern hazafisághoz, sem a történeti »nemzetiséghez« nincsen köze.”

A patrióta jelző valódi tartalmát gyakran zavarja meg az, aki maga vagy egy általa vezetett közösség nevében használja.

Eredeti kiindulópontunk a nemzettudat magyarozatára koncentrálva, a Patriotizmus tulajdonképpen az általam kiemelt áldozatvállalás és egészséges veszélyérzet fogalmakat tömöríti magába. Vagyis akinek fejlett és megélt nemzet-tudata van, az a *patrióta*.

A nyelvi és ideológiai okokból eltérő értelmezésű szavak eme lassan érthetlenné váló felsorolása után térjünk tehát vissza magához a nemzettudathoz. Trianont illetően úgy az okok, mint a következmények vizsgálata során elkerülhetetlen ez a kérdés.

A téma rendszerváltás előtti kényességére utalnak Hankiss Elemér 1982-ben a *Diagnózisok* című könyvében leírt gondolatok: „hogy egy még kényesebb kérdést említsek: komoly baj van a nemzeti öntudattal is, mint az emberek viselkedéskultúráját, érzelmi kultúráját, gondolkodáskultúráját meghatározó tényezővel. [...] nemzeti tudatunk egy sajátos torzulására akarom a figyelmet felhívni”.

Aztán akkor és tőle meglepő sorok következnek: „Abban, azt hiszem, egyetérthetünk, hogy nemzeti tudatra, öntudatra a mai társadalmak túlnyomó többségének szüksége van. Olyan kohéziós tényező, olyan a jelenben élőket a múlttal és a jövővel összekötő tényező, olyan az emberi és a közösségi életet potenciálisan gazdagító tényező, amelyre a mi társadalmunknak is szüksége van. De igen sok múlik azon, hogy mi a tartalma e tudatnak, öntudatnak, s itt merül föl az említett probléma. [...] vajon mi a nemzeti tudat, nemzeti öntudat alapja: ma?”

És itt egy nyugati mintára készített 1978-as felmérésre hivatkozva mutatja ki, hogy nálunk kiugróan a legmagasabb azoknak a száma, akik semmire sem büszkék országunkban. Íme, a bűnös nemzet tudatának súlykolása 1978-ra beérett, mondom én. Hankiss, az emberi kapcsolatok szétkuszáltságát említi. De ne feledjük, 1982-ben még ez is sok, és azt sem, hogy az 1956 előtti időkben zajló, a kollektív bűnösség érzését erősíteni kívánó tudatos kampányokról sem feledkezik meg.

Magyar Ferenc a nemzet és birodalom című írásában tömören foglalja össze a baloldal viszonyát a nemzeti gondolathoz. Idézem:

„Azonban, ha a történelmi előzményeket megvizsgáljuk, világosan láthatjuk, hogy a nemzeti gondolat elleni kritika Magyarországon jóval korábban született meg, mint ahogy a torzulásai felléptek volna. A radikális szocialista mozgalmak, köztük a szociáldemokrácia (ebben a korban Magyarországon nem volt nem radikális szocializmus) egyik fő ellenségüknek a nemzeti gondolatot tekintették. A szociáldemokrácia eredeti felfogása szerint a hazafiasság egy csökevény, egy igazi munkás nem lehet hazafi, és a nemzeti gondolat pedig retrográd.

1902-ben a Kossuth-centenáriumon például a későbbi könyvtárigazgató Szabó Ervin komoly dörgedelemmel illette a magyar nacionalizmust és a Kossuth-kultuszt. Később látszódott azonban, hogy Magyarországon nem lehet sikert elérni a nemzetellenes retorikával, így kitalálták az »igazi hazafiság« fogalmát, amelyet szembeállítottak a nacionalizmussal. Ekkor született meg Magyarországon az az újfajta patriotizmus, amely a mai napig meghatározza a baloldal és a liberálisok gondolkodását, és amely alkalmasnak tűnt a nemzeti gondolat helyettesítésére, kritikájára és arra, ami a fő cél: az etnosz tartalmától megfosztott hazafias gondolat létrehozására.

Ezeket a gondolatokat már az 1890-es években megfogalmazták a *Népszavá*-ban, erről írt Kunfi Zsigmond és Garami Ernő is. Ennek az eszmefuttatásnak az utóéletéről már személyes tapasztalataink is vannak: erről írt könyvet Kádár János, ezért volt Hazafias Népfront a Hazafias Népfront, sőt még a napjainkban is ezt a gondolatot fejezi ki Gyurcsány Ferenc, amikor bejelenti, hogy ők az igazi hazafiak.

A Kádár-korszak »hazafisága« lecseréli a nemzet fogalmát a »nép és a szülőföld« tiszteletére. Ez a gondolatmenet sugározza azt, hogy aki nemzeti, az képmutató, igazi nemzeti valójában az internacionalista (akkor) »szociáldemokrata«, (ma) »liberális«. E szerint a felfogás szerint a nacionalizmus a gyűlöltre épít, míg az »igazi hazafiság« a szeretetet hirdeti, és egyesíti a népeket. Ezekből láthatjuk, hogy amelyek ma új, modern, korszerű gondolatoknak tűnnek, nem mások, mint több mint százéves ferdítések és torz meghatározások a nemzet fogalmának kiforgatására, lejáratására és hiteltelenítésére.”

De időben még hátrább pillantva is találunk kortársaink eligazítást. Pihál György publicista kijelenti, hogy: „A nagy csatákat csak erős lélekkel lehet megvívni”, majd Gárdonyit idézi, aki a következőket adja Dobó István szájába: „A falak ereje nem a kőben van, hanem a védők lelkében”. Ő maga pedig így folytatja: „Vannak élethelyzetek, amikor az elárvult embernek az egri várkapitány esküjéig kell visszanyúlnia, hogy megtalálja az egyetlen kapaszkodót.” Aztán Kölcsey szavaira figyelmeztet: „Soha nem tudtam megérteni: kik azok, kik magokat világpolgároknak nevezik? [...] Hol az ember, ki magát a föld minden országainak szentelni akarván, forró szenvedelmet hordozhatna irántok keblében? Leonidas csak egy Spártáért, Regulus csak egy Rómáért,

Zrinyi csak egy Magyarországért halhatott meg. [...] tekints szívedbe, s ott leled a természettől vett tudományt, mely szerelmedet egy háznéphez s ennek körén túl egy hazához láncolja.”

S így zárja: „Magyar öntudat, ez ma a hívószó.”

Nos, jeles magyar értelmiségiek társaságban hallattam e hívó szót. S bár ellene senki sem ágált, de a közönyt látván nem hinném, hogy szívükbe tekintve ott lenne ama természettől vett tudomány.

Közben – a magyar múlt jobb megismerését remélve – kutatgatok könyvtáramban, s egyre-másra akadok rá olyan történésekre, forrásokra vagy éppen séggel magyarázatokra, amelyeknek olvasása sokkal frissebb sebekre is sőt hint. Ugyanakkor nem egyszer aktuális gondokban szolgál eligazítással a nemzet-tudat annyit vitatott, magyarázott és félremagyarázott, korszerű és anakronizs-tikus értelmezése dolgában. Az pedig cáfolhatatlanul kiderül ezekből is, mi-szerint öreg hiba elfogadni „a múltat végképp eltörölni” címszó alatt annyit hallatott véleményt. A történelmi tapasztalat és az ősök által épített alap taga-dása minden bizannyal döreség. Elődeink életének vagy leggyakrabban élet-áldozatának eltékozlása ez, és egyben jelenti az egészséges nemzettudat funda-mentumának elvesztését is.

Most nézzük meg, hogy történelmünkben hol vannak azok a tudati elemek, amelyek századról-századra módosulva, fejlődve vezettek el a modern nemzet-tudathoz?

Az emberiség története folyamán mindenkor közösségi teremtmény volt. Törzsi élete során már az ősemlék is szert tett közösségi tudatra, másként meg sem maradhatott, hiszen a csoporttá szerveződő életmód, bár nem a tudatosság szintjén, de még az állatvilágban is feltétele a túlélésnek.

Lássunk egy Szakály Ferenc-től származó szövegrészletet: „Bár nem szokás kimondani, a történelem szomorú tanulsága, hogy a nemzetiségi kérdés csak ott nem jelentkezik destabilizáló tényezőként, ahol a kisebbségeket a történelem sodrában – vagy spontán asszimiláció vagy erőszak útján – már régen megfosztották megkülönböztető jegyeiktől. (Még a legfejlettebb és legdemokratikusabb országokban is felszínre törnek persze időnként olyan nemzetiségiességnek a mozgalmi, amelyek már évszázadokkal ezelőtt megszűntnek tűntek.) Innen nézve a dolgot: Magyarország – jöhet a török hódítás előtt meggyőződésünk szerint egyértelműen efelé haladt – a török korban bekövetkezett nemzetiségi előre-törés folytán egyszer s mindenkorra elvesztette a lehetőséget, hogy e súlyos problémáját spontán asszimilációval rendezze. Arra nézve pedig, hogy mit kellett volna másként tennie, mindmáig nem akadt jobb recept, mint amit alkalmaztak. Legalábbis azon térségekben nem, ahol nem a nemzeti kultúrák sokszínű-ségét értékelik, hanem a »nemzetállam« eszme mindenhatóságában hisznek, s ahol egy-egy ország értékét még mindig nem »lakhatóságában«, hanem négy-zetkilométerben mérik. S a mi térségünk, sajnos, ilyen.”

Bizony annak az európai „nagyasszonynak”, aki a török időkre utalva meg-jegyezni volt kedves, hogy mi bajunk azzal, hiszen milyen szép fürdők maradtak

ránk, miféle tudása van a mi történelmünkről, s ennek hiányában milyen joga ilyen kijelentésekre. De ha az „uniós minőséget” megismertük, ezen mit sem csodálkozhatunk!

Pedig a török világ idején európai módon bonyolódhatott volna le a nemzetiségek spontán asszimilációja. De persze ez is csak egy történelmi ha!

A témához most csatolnék egy másik idézetet is, amelyet az interneten a szlovákokról szóló írások között olvashatunk, de általános érvényű gondolatot fogalmaz meg: „közép-európai sajátosság nemzeti történelemként tekinteni annak a korszaknak a történelmére, amely nem ismerte a modern nemzet fogalmát. [...] A szlovákok esetén mind szlovák, mind magyar szemszögből ez az, ami a viszonylag egyértelmű dolgokat megkavarja. A szlovákok nem a magyar történelemre kíváncsiak, mert az nem szlovák, mi magyarok meg hajlamosak vagyunk a szlovákokat leigázott szolganépként látni, ami meg szintén nem igaz.” „Másképp hajlamosak vagyunk a Magyar Királyság történelmét magyar nemzeti történelemként értelmezni (kvázi kirekesztve ebből a szlovákokat), holott az az ország legalább két másik, később kialakult nemzetnek is az anyaországa volt: a szlovákoknak és a ruszinoknak. Ezek a megközelítések rosszak.”

Itt közbevetőleg elgondolkozhatunk azon, hogy a nemzettudat tagadóknak hogy lehet idegen még a szülőföld szeretete is? Mondjuk legalább valamilyen modern hungarus tudat? Bár politikai érdekből tesznek kísérletet olykor hazafiságot mímelni, ilyenkor 2006 miniszterelnöke még kezét is a szívére teszi, valójában azonban nemcsak a magyar ethnost vetik meg, de még a közös hazának, születésük helyének szeretetét sem képesek érezni. Ők a világkormány leendő legjobb alattvalói, a remélt massa előhírnökei. És sajnos előkészítói is.

„A közép és kora újkori eseményeket szemlélve nagyon fontos, hogy az egyén önmeghatározása akkoriban elsősorban a születéssel már adott társadalmi státusra, másodsorban a vallásra épült, harmadsorban pedig arra, hogy melyik uralkodónak az alattvalója. Ezek határozták meg a társadalomban elfoglalt helyzetet, a beszélt nyelv ebben nem vagy alig játszott szerepet.” Például: „a szlovák nyelven beszélők között egyaránt voltak nemesek, polgárok és parasztok, mint a magyar nyelven beszélők között. Mindezt azonban a mai Közép-Európában, ahol a nemzeti történelem kizárólagosságra törekszik, elfogadni és elfogadtatni nagyon-nagyon nehéz.”

Mi már képesek vagyunk két oldalról közelíteni kényes kérésekhez. És ez így van rendjén. Csakhogy a másik oldalról ennek egyelőre csupán halvány kísérletei ismeretesek. De ismeretesek. Legyünk hát optimisták!

Amint arról már beszéltünk, a nemzettudat, a nemzet vagy nemzetállam kérdésköre, mi több, maguknak ezeknek a szavaknak a vizsgálata tele van buktatókkal. Az ezzel kapcsolatos kifejezések, definíciók, terminus technikusok zűrzavara elképesztő és rosszra is felhasználhatóvá tesz minden próbálkozást. Magukban hordják a félremagyarázás lehetőségét. És ez nem véletlen. A besározott fogalmakkal történő manipuláció módszerének is évszázados története van.

Mégis próbáljunk meg rendet tenni és induljunk el a kezdetektől. Hol vannak a ma ismert és elfogadott vagy elátkozott nemzettudat gyökerei?

Erdős Zoltán a *Premodern nemzetfogalom szerkezeti vázlata* című munkájának bevezetőjében írja: „A nemzetfogalmak és nemzeti identitások 18. század előtti története korántsem tekinthető tisztázottnak, bár a kérdést már-már áttekinthetetlen tömegű szakirodalom dolgozza fel. A tisztázatlanság egyik legszembetűnőbb jele az egységes terminológia teljes hiánya. Bizonytalan mindenekelőtt a modern nemzet és az azt megelőző formációk megnevezése: Szűcs Jenő a gentilizmus és a nemzetiség kifejezéseket vezette be, Anthony D. Smith az etnikus kategória és etnikus közösség terminusokkal dolgozik, de a palettát tovább szélesíti a premodern nemzet, a kora nemzettudat és a pre-nacionális tudat megjelölés is. Hasonló gondot okoz nem egy esetben a különböző tartalmú fogalmak, így a nép, etnikum és nemzet, illetőleg a nemzettudat, patriotizmus és nacionalizmus fogalmának következtelen használata. Ugyanilyen zavaró különböző szinten levő fogalmak özszemosása: a proto-nacionalizmus kifejezés például összezavarja a közösségi keretet, illetve az új- és modernkori eszmeáramlatot jelölő fogalmat. Nem kétséges tehát, hogy szükséges egy, a középkorra és kora újkorra is alkalmazható keretrendszer kialakítása, amelyben elhelyezhetőek a nemzetfogalommal, nemzeti identitással kapcsolatos jelenségek.”

I. Tóth Zoltán, az '56-os mártír történész a nemzeti tudat korai fejlődéséről mondja, hogy először egy bizonyos népi ösztön létezhetett. Ez a közösség még nem ismerte múltját, vagy csak emlékezet távolságban egy töredékének a közelmúltját, esetleg mitikus mondai múltját. Tapasztalatból származó ösztönös törzsi összetartozás-tudat volt ez. Alapját a közös etnikum, a közös életfolytatás, a szokások, a beszélt nyelv, a közös származás, a közös vallás képezte, de mint írja, minden tudatos általánosítás nélkül. Amennyiben ez a népi ösztön túllép bizonyos földrajzi és időkereteket, akkor az azonos és egynemű körülmények közt élő népességnek megjelenhet egy öntudatosodása. Ezzel a népi ösztön – időben kiszélesedve – népi öntudattá lesz. A népi öntudatot aztán a történelmi látás teszi élővé, így nyer körvonalakat és irányt. A közösség tagjai rádöbbennek, hogy egy élő test tagjai.

A népi öntudatról a nemzeti öntudatra történő átmenet nem egyszerre zajlik.

A népi egyéniség megértésének alapja az együvé tartozás. Terjedésének nélkülözhetetlen feltétele a közművelődés.

Ez a folyamat feltehetően Szent István korában már zajlott és erősen összefonódott a hittudattal. Ezt az összefonódást később a megszülető nemzettudat is megörökölte, s bár mára e kettő szétválasztódott, mégis a hittudat napjainkban is képes erősíteni a nemzettudatot.

A mai értelemben vett modern nemzettudatig aztán még számos tényező összejátszása vezetett el. Ez az a nemzettudat, amelynek a színe hatalmas erővel épít, míg a visszája mindent képes lerombolni. Ezért vannak üldözői, megsemmisítésére felesküdtettek, de ugyanakkor azt is megtanulhattuk, hogy hiánya

megfoszt áldozatkész alkotó erőinktől, és ami ma a legveszedelmesebb: veszélyérzetünkötől.

A „nemzettudat előtti nemzettudatokról” elhangzottak után, avagy a modern nemzettudat előtt előforduló nemzettel kapcsolatos közös származás vagy egyéb, a közösségeket összekapcsoló tudatok, a népi tudat további megismerésére Szűcs Jenőt ismét idézem. Ő mondja:

„A »nemzetiség« a történelem igen régi képződménye. A »nemzet«, ahogy ma értjük, viszont csak a 19. század vége óta létezik. Újabban az elmúlt két évszázadot egyesek a »nacionalizmusok korszakának« is nevezik.

A modern nemzet és nacionalizmus történelmi alapja a »nemzetiség«, vagyis egy meghatározott területen élő nagyobb embercsoport, amelynek egységét a közös nyelv és a közös kultúra, a közös szokások, erkölcsök, tradíciók biztosítják. A legfőbb belső összetartó erő a közös eredet hite, amely egy közös mi-csoporttudat kialakulásához vezet, és azt tartja fenn. A személyes ismeretséget a közös származástudat, a közös nyelv és kultúra helyettesíti.”

Már Ciceró is foglalkozott a kérdéssel. Szerinte: „A *nemzeti keretekben élő politikai közösség* a szabad polgárok közössége »a jog és a közhaszon alapján társult sokaság szövetsége«.”

Bihari Mihály úgy véli, hogy: „A »politikailag szervezett társadalmat« – a birodalom népét – az uralkodónak való alávetettségi viszony integrálja a 19. század után a nép egészének »beemeléseivel« a politikai társadalomba; s ezáltal a nép egésze a politikai nemzet. A politikai nemzet részévé vált szabad polgárokat fűzi a »nemzetiséghez« (újabb kifejezéssel és szerveződésként: a nemzethez).”

„Szűcs Jenő szerint a modern nacionalizmus genetikusan és tipológiailag két ágra oszlik: az *államnemzetre* és a *kultúrnemzetre*. [...]

Az államnemzet jellemzői: a nyelvi, kulturális és állampolitikai keretek a kései feudalizmus idején egységgé formálódtak; erős polgársággal rendelkezik, s a politikai társulás új képlete radikális fordulathoz kötődik. Erre a klasszikus példa a franciaországi fejlődés és forradalom. A kultúrnemzet esetében a koncepció a nyelvi-kulturális faktoron alapul, ugyanis az etnikai-nyelvi és állampolitikai keretek nem esnek egybe. Mivel a nemzetformálásban elsősorban a nemesség játszotta a döntő szerepet, annak időtlen, messzi múltba visszautaló momentumait hangsúlyozta. Ez a forma elsősorban Közép-Európára jellemző, ugyanis itt hiányzott a nemzeti államkeret és a polgári átalakulás radikális fordulata. [...]

A magyar nacionalizmus olyan altípus, amelynél volt ugyan egy középkori előzménynek tekinthető államkeret, azonban ennek megszűnte után a középkori állam hagyományait a rendiség őrizte meg. A XIX. századi magyar nemesség, amelynek a modern nemzet kialakításában meghatározó szerepe volt, a Habsburgok ellen a magyarságot kultúrnemzetként, a magyarországi nemzetiségekkel szemben pedig államnemzetként definiálta.”

A modern nemzettudat tehát magában hordozta a nemzeti gondoltba ágyazott nemzeti igényeket is. Már nem az az értékrend működött, mint annak

előtte, és a társadalmi, vallási, uralkodói vagy hűbérúri és egyéb értékek elé az első helyre lépett maga a nemzettudat.

A mai generációt ismét szóhoz juttatva most újfent Egedy Gergelyt idézem a *Konzervativizmus és nemzettudat* című tanulmányának bevezetőjéből:

„A nemzeteket sokan és sokáig a 19. század jelenségének tartották, olyanoknak, amely – szerencsétlen módon – még a 20. századra is áthúzódott ugyan, ám jövőt már nemigen mondhat a magáénak. E jövőndölések természetesen nem váltak be, mert a nemzetek valódi szerepének félreértésén alapultak. Ellenkezőleg, századunk vége Európa-szerte előtérbe állította a nemzeti gondolatot. Miért? A kontinens nyugati felén azzal összefüggésben, hogy az integráció folyamatában létrehozott szupranacionális intézmények felerősítették a nemzet-államok ellenállását, a keletin pedig azért, mert az internacionalizmus nevében csaknem fél évszázadig elnyomott nemzetek újra lehetőséget kaptak identitásuk helyreállítására. Kétségtelen persze, hogy a nemzeti gondolat Janus-arcú: míg egyrészt a nemzeti kötődések a civil társadalom alapzatának nélkülözhetetlen részét alkotják, vissza is lehet – és, mint mindennel, gyakran megtörténik – élni velük. Fontos feladat tehát a hosszú kényszerű szünet után ismét formálódó magyar konzervatív gondolkodás számára, hogy elvi síkon is megvizsgálja és kialakítsa viszonyulását a nemzettudat és a nacionalizmus kérdéseire.”

Ismerve az elmúlt másfél-két évszázad történéseit könnyű lenne kijelentenünk, hogy a nemzettudat csak bajt és nyomorúságot hozott ránk, de ez az annyit bíralt anakronizmus egy sajátos mai formáját jelentené, mégpedig a múlt eredményeinek, áldozatainak, egy nemzetbe épült megannyi értékének elvetését, egy kizárólagosan mai, vélt érdekek és hamis értékrend szolgálatában.

Amint az evolúció során a fajok a körülményekhez alkalmazkodva sokasodtak, fejlődtek, és ezáltal színesedtek, létrehozván a mai biodiverzitást, tehát az élővilág sokféleségét a fajokon belül és felül, úgy – ennek szerves részeként – az emberi faj is színesedett, és elérkezett a mai csodálatosan sokféle és hatalmas értékeket hordozó változatosságához. Ennek egyik meghatározó lelki, szellemi újkori hozadéka a nemzettudat is.

A nemzettudatnak pedig erős vára lett a nyelv. Erről mondja Széchenyi: „Most a különböző nyelvek azok a nagy határok, amelyek a nemzeteket egymástól elválasztják, s megóvják egyéniségüket és létüket, mint nemzetekét. Folyók, hegyek, tengerek mind semmik: az egyesülésnek megannyi hídjai. Nyelvek az igazi védfalak”

Emlékezzünk ismét a szintén már idézett délvidéki dr. Tóth Lajos szavaira: „A nemzeti tudat mint a személyiség összetevője az emberi, a társadalmi tudat részét képezi, amelynek további fő elemei a következők: az erkölcsi és eszmei-politikai tudat. Kialakításában különböző értékrendek, eszmék, erkölcsi és politikai nézetek fonódnak össze, avagy »tülekednek« egymással. Alapjait az ismeretek, az önismeret képezik. Ez egy hosszú folyamat, amely a gyermekkorban kezdődik, az ifjúkorban válik (válhat) hatásossá, de a felnőttkorban is

folytatódhat, bizonyos »korrekciókon« mehet keresztül. Amennyiben a szülők és nagyszülők bizonyos fokig magukban hordozzák az anyanyelvi műveltség alapjait, beleplántálhatják gyermekeikbe a nemzeti önismeret egyes elemeit. Ebből a szempontból fontos a környezet hatása és a hagyományok ápolása is. Beállítódására és irányultságára a legnagyobb hatással az iskolai oktatás és nevelés van, amennyiben nevelő munkája a személyiség építésének erre a fontos szegmentumára is kiterjed. Ez felöleli az uralkodó eszmék és a társadalmi-politikai rendszer bíráló értékelését is. A nemzeti tudat kialakításában nagy szerepe van az érzelmi kötődésnek. [...] A nemzettudat az egyénnek és a közösségnek a vészhelyzetekben iránytűként, a bajban pedig vigasztalásul és bátorításul szolgálhat. Fejlettségével kapcsolatban – a határon túli és az anyaországi magyarságra vonatkozóan egyaránt – sok bírálat és elmarasztalás látott napvilágot...”

Csak egy elvadult liberális világ – vagy örült érdekek – küzdhetnek azért, hogy homogenizálják az emberiséget, de ez hasonlatos lenne ahhoz, mintha az állat vagy a növényvilág homogenizálását akarnák, s a földet egyforma élővilágnak egyforma tájakon és egyformán (hátsó szándék szerint egységes uralom alatt is) élő, egyforma emberi lények közösségévé tegyék.

Nem ide tartozó megjegyzés, de nem mulaszthatom el, hogy ez a terv a természet törvényeit, szerintem a teremtés törvényeit tagadja, és semmivel sem jobb a kommunizmusban tanítottakkal, amikor a természet leigázását hirdették egy új típusú ember, a kommunista ember által. Aki ismeri, idézze fel, aki nem, az keresse meg erről Márai vagy Szolzsenyicin véleményét!

Márai ezt mondta: „A kommunizmus a kivételezettek üzlete volt”, máshol pedig: „A kommunistáktól még nehéz lesz megszabadulni, mert senki sem olyan veszedelmes, mint egy bukott eszme haszonélvezője, aki már nem az eszmét védi, hanem a zsákmányt.”

Szolzsényicin pedig így vélekedett: „A kommunistánál kártékonyabb és veszélyesebb embertípust még nem produkált a történelem. Cinizmusuk, szemtelenségük, hataloméhségük, gátlástalanságuk, rombolási hajlamuk, kultúra- és szellemellenességük elképzelhetetlen minden más, normális, azaz nem kommunista ember számára. A kommunista nem ismeri a szégyent, az emberi méltóságot, és fogalma sincs arról, amit a keresztény etika így nevez: lelkiismeret. A kommunista eltorzult lélek! Egészséges szellemű európai ember nem lehet kommunista! Nincs olyan vastag bőrt igénylő hazugság, amit egy kommunista szemrebbenés nélkül ki ne mondana, ha azt a mozgalom érdeke vagy az elvtársak személyes boldogulása így kívánja.”

Ha a nagy neoliberais kísérlet nem sikerül, az ezt képviselő embertípusról is megszületnek majd hasonló definíciók. Sajnos azonban ez a küzdelem még nagyobb lesz, mert ezt a mindent felülírni képes pénz hatalma vívja.

És miért kellett mindezt elmondanom? Azért, mert mindkét embertípusnak alapvető jellemvonása a nemzettudat hiánya, tagadása, sőt gyűlölete.

S ha a témát így áttekintettük általánosságban, nézzük meg annak magyar történetét is folyamataiban.

A honfoglalás előtti időkben változatos, közösségi tudatot sejtető erők tartották egyben a törzseket, és vonzottak magukhoz másokat is.

Miért éppen ezek a törzsek, ezek a kísérő népcsoportok fogtak össze? Vajon csak a történelmi kényszer, a veszélyérzet, az életösztön hozta ezt magával? Bizonyára az is. De abban, hogy sikeres volt, kellett lennie még egy olyan elemnek, amely a kollektív bizalom, szimpátia, valamiféle összetartozás érzéseivel malterozta össze őket erős falazattá, el a közös megmaradásig, a végső egybeolvadásig.

Ha a vérszerződésre gondolunk, vajon elképzelhető-e az valamilyen közös érdek, cél, avagy bizalom, szimpátia, illetve az ezekből eredő összetartozás érzése nélkül?

Vajon minek nevezhette első szent királyunk azt a tudatot, amelyikre alapozni akarta új államát? A hit fontossága itt mindenesetre elsősorban érhető tetten. És ez is marad az identitástudat fő oszlopa még évszázadokon át. A hűbéres urához fűződő viszonya, a beszélt nyelv és egyebek csak ezt követik. De együtt mégis elemei egy bizonyos közös tudatnak, egy összetartozásnak, hiszen másként mivel magyarázható a közös védekezés, ha kell támadás, és az akkoriban mai ésszel felfoghatatlan áldozatkészség, ami abban az időben hétköznapi volt?

Deér József akadémikus, történész szerint a 15. században már létezett a nemzeti öntudat. Ő ezt a következőképpen magyarázza: „Ez a 15. század végén már elméletileg készen álló, sőt közvéleménynek tekinthető nemzeti öntudat két ellentétes, de végeredményben egymást kiegészítő elemből, egy történelmi és egy hivatástudatból tevődik össze. A magyarság, mely a 13. század vége óta a maga náció mivoltának tudatára ébred, két évszázad leforgása alatt eljut odáig, hogy ezt az érzelmi keretet határozott tartalommal töltsse ki: származására visszapillantva felismerje nemzeti létének és jellemének azokat a vonásait, melyek őt a világ minden egyéb nációjától elválasztják, ugyanakkor azonban oly célokat tűzzön maga elé, melyek helyét és rendeltetését a keresztény népek közösségében kijelölik.”

A fentiek leleplezik számos mai, anakronisztikus gondolkodású okoskodás képtelenségét. Ezek közül is a számunkra legfájdalmasabbat s főleg leginkább ártót, a megannyi veszteségünkben részes vádat a magyarok által következetesen gyakorolt állítólagos ezeresztendő nemzetiségi elnyomásról.

Örömmel olvasom a Délvidék szülöttjének, Vitéz János váradi püspöknek, a nagy humanistának, a Hunyadi fiúk tudós nevelőjének sorait, melyekben először bukkan fel a *haza* fogalma, s hogy azt a nagy Hunyadival együtt ismerte és alkalmazta. No meg azt is, hogy az „országglakók” (*regnicola*) között szó sem lehet különbségekről. Előbb felfigyelhettünk arra, hogy Deér a merev népi elkülönülés és az emberi szolidaritás erőinek összebéküléséről beszél. A mai történészek által elfogadott, úgynevezett „hungarus tudat” egyebek mellett ennek lehetett természetes eredménye.

Itt idézhetjük Dümmerth Dezső Mátyásról szóló tanulmányának egy részletét: „Valóban, egyrészt természetes is volt, hogy az idegen uralkodóház idegen

főtisztviselőket ültet az országos kormányzó méltóságokba. Másrészt azonban az egyre inkább kifejlődő nemzeti öntudat révén az is természetessé vált, hogy a magyarok saját országukban saját vérükből való embereknek s ezek között is arra méltó személyeknek kívántak engedelmeskedni. A »vérség« kifejezésnek azonban már ekkor sem volt szó szerinti értelme. A nemzeti érzés és ennek bátor érvényesítése volt az, ami Hunyadi Jánost magyar példaképül állította, mert hiszen nála sem a származás döntött, hanem saját, szabad akarata, amelylyel életét is készségesen áldozatra szánva, magyarnak tekintette magát.” Aztán így folytatja: „A kezdődő reneszánsz nemhiába az ébredező nemzeti érzések kora, lehetséges, hogy ebben a főúri frakcióban (itt a Cillei és Brankovics családokra céloz) is testet öltöttek már a »más nemzetiségűek«, az »idegenek« elleni érzelmek, mint ahogy ezt magyar részről ugyancsak látjuk. Magyarország, amely az elmúlt 14. században még lakosságának 80 százalékában magyar volt, ebben a korszakban kezd lassan-lassan többnemzetiségű állammá alakulni. Míg a Felvidéken az Erzsébet királyné által betelepített Giskra cseh népe növelte a már itt élő, de viszonylag csekély számú morva szlávok létszámát, a Dél-vidéken a török előrenyomulás a melléktartományokból az országba nyomta a horvátokat és szerbeket.”

Akkor pedig mit is gondoljunk? Mióta van nemzettudat? A magyarázat nem nehéz. Mert egészen más tartalma volt az eddig felsorolt időszakok közösségi tudatának, és ettől nagyban különbözik az, amit modern nemzettudatnak nevezünk. A felületesen ítélő vitatkozhat erről, hiszen mint láthattuk előfordul szerző, aki előbbi korszakokról írva is használja a nemzettudat kifejezést, de nem feledve, hogy akkori értelme, tartalma egészen más volt.

Ha erre gondolok, eszembe jut Szűcs Jenőnek a hetvenes években még Erdélyben nagy nehezen megszerzett *Nemzet és történelem* című könyve, melyből először tanultam meg, hogy a mai értelemben ismert nemzettudat a régebbi korokban nem létezhetett, s így annak sem nélkülözhetetlen előnyei, sem pedig manapság annyi vadhajtást növesztett hátrányai nem lehettek jelen e letűnt évszázadok idején.

Számomra ez különösen fontos volt, hiszen ez dönt romba megannyi minket érő, az ezeréves nemzeti elnyomásról szóló vádat

Jancsó Benedek, a román kérdés nagy ismerője, kinek tudását és tanácsait a korabeli politika nem eléggé hasznosította, 1918-ban írott tanulmányában (*Erdély és a nagyromán aspirációk*) írja: „A jelenkorban uralkodó demokratikus világnézetet megelőző korszakban a faji és nemzetiségi politikai törekvéseknek az úgynevezett történeti jog adott erőt és alapot. Ha hiányzott a jogtörténeti alap, az ethnikum a faji és nemzeti törekvések igazolására és megvalósítására, nagyon gyöngye erőnek számított.” Vagyis nem a nemzettudat képezte alapját az akkori bel- és külpolitikai aspirációknak, hiszen az még új formájában nem jelentkezett.

Bellér Béla történész *A magyarországi németek rövid története* című összefoglalójában erről ezt írja:

„A német nemzetiségi érzésnek és öntudatnak megvan a maga története a feudalizmus évszázadaiban is. Bizonyos csoporttudati elemek már a középkorban is összefűzik a közös nyelvet beszélő és hasonló kulturális hagyományokkal rendelkező német »nemzetiséget«. Ezek azonban minőségükben és funkciójukban erősen különböznek a mai nemzetiségi csoporttudattól, és politikai töltésük sincsen. Bizonyos más csoporttudati elemek kapcsolódtak az állam rendi pólusaihoz, az ott sűrűsödő rendi »nemzeti« közösségekhez is. Ezeknek van ugyan politikai tartalmuk, de politikai és erkölcsi jellegük, funkcióik mégis egészen mások, mint a modern nemzetiségi öntudaté. A német »nemzetiséggel« pedig csak vékony szálon függenek össze. Hungáriának éppúgy részese volt a német anyanyelvű magyar főúr, mint amennyire nem volt az a németül beszélő jobbágy; jobbágy volta és nem nemzetisége miatt nem! ...”

Bellér szerint: „A »nemzetiség« (nationality) és a patriotizmus tehát a történelem igen régi terméke, és már a középkor talaján is virágzik, de a patriotizmus összekapcsolása a nemzetiséggel és ennek a nemzeti patriotizmusnak kizárólagos uralma minden más emberi lojalitás fölött, azaz maga a nemzeti vagy nemzetiségi nacionalizmus egészen modern, a 18–19. század fordulója előtt merőben ismeretlen jelenség.”

A magyar történelem tanúsága szerint a mai értelmű modern nemzettudatok megszületése előtti időkben az összetartozás vonzásköreit vagy az ellentétek törésvonalait nem a mai tudati elemek határozták meg, hanem egészen más, vallási, társadalmi vagy csoportérdekek, esetleg egyéni ambíciók szerint jelentkeztek. Manapság előfordul, hogy a nemzettudat és a nacionalizmus (nem a mára új, bántó értelmet kapott alkalmazásban) közé húznak korszakokban mérhető határvonalat, vagy éppen utóbbi pejoratív értelmezést alkalmazva tesznek egyenlőségjelet, nem törődve az anakronisztikus történelemszemlélet tilalmával. Évszázadokon át nem egy vallásos neveltetésű és az ország védelmének fontosságára oktatót királyunk tartotta életcéljának a hit és az ország szolgálatát, s mint láttuk, Vitéz Jánosnál már meg is jelent a haza fogalma. Fontos arról meggyőződni – és vitapartnereinket is meggyőzni –, hogy ezredéves múltba nyúló szándékkal mennyire nem alkalmazható a nemzeti elnyomás vádja, hiszen annak feltétele a jóval később kialakult modern nemzettudat. A napjainkban elnyomásnak nevezett jelenségek megannyi megnyilvánulása a történelem folyamán nem a ma használatos nemzeti kritériumok alapján jelentkezett, és a maga korának szellemében ítélandó meg.

Hogy évszázadokon át mennyire más volt a helyzet, arról sorozatosan hozhatunk fel példának történéseket, eseményeket, amelyek eligazítanak a kor tudatának mibenléte felől, s annak megnyilvánulásaival (vagy meg nem nyilvánulásaival) ismerkedve győződhetünk meg az igazságról. De fordítva, amennyiben időben visszavetítve elfogadnánk a minket vádlók fogalomhasználatát, azokat könnyebben lehetne megvádoltatásunkban buzgólkodó szomszédjaink viszontvádolására is alkalmazni. Erre a történelem folyamán az egymás mellett élés évszázadaiban megannyi „alkalmat adtak”.

Aztán tovább gondolkodva történetünkön, Búvár Kund 11. századi példája jut eszembe, aki Zothmund névre hallgató, német várkatonaként 1052-ben sülyesztgeti a Pozsony ostromló németek hajóit.

De tekintsük vissza a különösen érdekes tényekkel szolgáló 15. századba!

Legelőször (bevallom nem véletlenszerűen) a Zsigmond királytól Sárkány rendet kapott és akkoriban a Szent Korona védelme alatt élő országokhoz sorolt Havasalföld vajdája, Vlad Dracul esete jut eszembe. A Dragon (Sárkány) rendre utalva kapta nevét is. Akkoriban a vlach fejedelemségek, sőt olykor Bulgária és a Dalmát tengerpart is a Szent Korona országaihoz számított. Ő a Zsigmondot követő Habsburg Albert király távollétét kihasználva, Murád szultánnal szövetségben tör Dél-Erdélyre, és rettenetes pusztítást végezve 70 000 fogoly elhurcolásában részes, s ha igazak elképzeléseink, akkor köztük erdélyi vlachok is lehetnek szép számmal. Ez a fogolyszám ugyanis Erdély 15. századi 454 000-re becsült lakosságának közel hatoda volt. Az is feltűnhet, hogy itt és számos hasonló esetben a későbbiek során, a délkeleti szomszéd részéről még keresztény szolidaritásról sem lehetett szó. Az iszlám szolgálatában pusztítottak és raboltak keresztényeket, ezúttal (s máskor is) mai értelemben vett vér- vagy nemzettestvéreket sem kímélve.

S ha már Zsigmondnál tartunk, gondoljunk csak arra, hogy ő a Habsburgokkal kötött örökösödési szerződéssel nemzetközivé tette a magyar trónt. Ez pedig akkoriban a legnagyobb természetességgel történt. Királyválasztáskor fő szempont a származás, a királyi vér volt, még a személyes alkalmasság is csak ezt követő feltételnek bizonyult.

De ugorjunk egy kicsit az időben, és a számunkra oly fontos Hunyadi Jánosról is beszéljünk. Kit zavart akkoriban származásának tisztázatlansága? Tettei alapján ítélték meg. Kielezett helyzetekben ellenfelei ugyan próbálkoztak ezzel, de lepergett róla minden csúfondárosság, s az is inkább származásának más részleteire, mint a nemzetiségére vonatkozott. Csak fényes pályafutása adott okot további elméletek születésére. Akkor még nem vitatkoztak arról, hogy Vajk nevű apja vlach volt, avagy kun, és Morzsinai Erzsébet az esetleges trónkövetelőktől védendő egy titkolt királyfit vett gondozásába, vagy ő maga szülte mint Zsigmond ágyasa. Ami tény, az tény, a család szokatlan gyorsasággal gazdagodott, és János a király kegyeit kiskorától szokatlanul nagymértékben élvezte, aki már a fiatalembert is meglepően sokféle vitte magával. Érdekes tudni, hogy a várnai vereség után a Hunyadi Jánossal szövetséges és előbb már említett Vlad Dracul a megmenekült Hunyadi rabságba vetette, és csak a magyar nádor komoly háborús fenyegetésére engedte szabadon, akkor viszont ijedtében ajándékokkal elhalmozva kísérte a határig, mai szóval esetleges „nemzetestvérét”.

És mit olvashatunk még a várnai ütközetről, csupán az internetet hívván segítségül: „1444. június közepén II. Murád szultán számára fontossá vált a béke, mivel csapataira az ázsiai hadtereken volt szükség. A szultán Brankovics György szerb fejedelemnek ajánlatot tett, aki felkereste Hunyadi Jánost: amennyiben ez utóbbi támogatja, hogy 10 évre békét kössenek a szultánnal, akkor ő Brankovics

György szerbiai birtokait átadja neki. Hunyadi János felhatalmazást kért az uralkodójától, I. Ulászlótól, hogy követként Drinápolyba mehessen. A szultán tízéves békét kért, ennek fejében Brankovics György szerbiai várait visszaadta a fejedelemnek, amelyek így Hunyadihoz kerültek, ezen felül százezer arany hadisarcot fizetett, amely az ország évi bevételeinek a fele volt. Azonban I. Ulászló királynak a pápának tett esküje alapján támadnia kellett.”

„A pápa itáliai hajóival lezárta a Boszporuszt, hogy a törökök csapataikat ne tudják áthozni Európába, ám az itáliai hajósok katonánként egy aranyért áthozták a törököket, így a Várna felé induló seregek egymással szembe találtak magukat.” Vagyis a keresztény, ráadásul pápai megbízatással felvonuló itáliaiak feledve vagy nem is ismerve a keresztény szolidaritást, pénzért az iszlám szolgálatába álltak, csapataikat átszállították az európai oldalra, s ez döntőnek bizonyult a csata sorsa szempontjából, hiszen a magyarok és szövetségeseik létszámhátrányba kerültek. Hasonló eset történt 1448-ban a második rigómezei csata során, melyet Hunyadi és Szkander bég vívott a török ellen. Ezúttal Brankovics keresztény szerb despota a pogányt segíti mindent eldöntő információkkal. Azt a Hunyadi pedig, akinek előbb országának jelentős részét köszönhette, fogságba veti, s a hadvezért csak kemény magyar fellépés nyomán nem adja ki II. Murádnak.

Már Mátyás idejében, 1479-ben a kenyérmezei csatában Vlad Dracul utóda IV. Basarab jeleskedik a török szövetségében és Erdély pusztításában. Szerencsére a kaland vereséggel végződik, melyet a szerintük vlach eredetű Mátyás király ugyancsak vlachnak deklarált vezére, Kinizsi Pál (Paul Chinezu) és Báthori mér a törökre és a véle szövetséges „vértestvérekre”. Mi több, az erdélyi seregben feltételezhetően ezres nagyságrendben voltak erdélyi románok is.

Azt se felejtjük el, hogy ekkor már a harci erényeket megcsillantó vlach (többnyire kun eredetű) vezető réteg több családja olvad be a helyi magyar arisztokráciába a megkülönböztetés egyetlen jele nélkül, csupán érdemei alapján, s válik magyarrá a kor szokásait, mágneses társadalmi erővonalait követve. Mint általában, hiszen az évszázadok folyamán a tömeges betelepítések mellett számos nyugati főúr és főpap is bekerül Magyarországra, de beolvadnak a magyar közegbe, s későbbi tudatukat nem származásuk, hanem osztály szerinti hovatartozásuk határozza meg.

Nemzettudat? Keresztény szolidaritás? Hol van ezeknek jele akkoriban?

A Hunyadiak korában a reneszánsz jegyében mégis felismerhetők bizonyos nemzeti jelleget is hordozó tudat formálódó jelei, de ezek még igencsak embriónális állapotban jelentkeznek. A Kárpát-medence lakosságának nagy többsége magyar, s 1459-ben például a velencei követ Habsburg Frigyest a „magyar nyelv” ellenségének nevezi, avagy Mátyás „a magyar név” védelmében rendel el közfelkelést. De a főúri csoportküzdelmek során is előfordulhattak a más nemzetiségűekkel szemben ellenérzések. Ez azonban távolról sem azonos a nemzettudattal. Saját vérükből való vezetőit óhajtottak, de vezetésre alkalmast,

s lám a vérség mégsem volt döntő, hiszen elfogadták az akkori ismeretek szerint tisztázatlan származású Hunyadi is.

Erről is ír Dümmerth Dezső, és más fontos megállapításai is vannak: „Igaz, azt sem állíthatjuk, hogy a nemzeti összetartozás tudata csak a XV. században jelent volna meg először. Az összetartozás tudata ősi gyökerekből táplálkozik minden nép életében. (...) láthatjuk a magyar történelemben a pártütésre való hajlamot éppúgy megnyilvánulni, mint az »ősök hírnevére« való büszkeség címén az összetartozás tudatot.”

Nem elhanyagolható, a román történészek igyekezetét különösen leleplező, példa az is, hogy az utólag nemzetegyesítőnek kikiáltott havasalföldi vajda, Vitéz Mihály, amikor kérészetű néhány hónapos erdélyi fejedelemségét „ülte” (saját szavai szerint csupán Rudolf helytartójaként), a nála kérelmező erdélyi román jobbágycsoportokat semmibe vette. Szándékaiban a „nemzeti” távolról sem volt jelen.

Íme, a csíráiban még zavaros nemzettudatot jelző vagy éppen tagadó jelek az annyit emlegetett ezeréves elnyomás nagyjából hatodik (vagy ki tudja hányadik) évszázadában. És folytathatjuk.

Most találomra, időben két századot ugorva, a Mátyást csodáló Zrínyiekre is gondolhatunk. Két testvér: Miklós és Péter. Magyar anyja, Széchy Mária és a horvát bán apa, Zrínyi György gyermekei. Miklós egész élete szinte kínálná, hogy őt a magyar nemzettudat hőségének nevezzük. És az is! Csakhogy ő sem a szó mai értelmében. Amiképpen testvére sem horvát vonatkozásban, aki történészek szerint inkább azt a tudatot képviselte.

Egy másik példa is eszembe jut. A reformációt követően az erdélyi szászok egységesen az ágostai vallást követi. Esetükben az egyház szellemi vezetésük központi szervező ereje s a szász ember elsősorban nem egyszerűen Isten tiszteletére megy a templomba, hanem szászságának demonstrálására. A másoktól elzárkózó és idegenkedő szászoknál így jelentkezik egyfajta közösségi tudat. Ez a szokottnál erőteljesebb (igazság szerint elsősorban defenzív jellegű) érzés aztán a nemzettudat kialakulását követően – vesztükre – erőteljesen járul hozzá annak torzulásaihoz.

De elég a példákból. Ezt a látszólag vegyes gondolatokat ébresztő, mégis sok mindent megmagyarázó néhány képet felmutató tükröt nézve, vajon lehet-e értelme annak, hogy a Szent Korona országának tudatos nemzetiségi elnyomó politikájáról szőtt legendákkal foglalkozzunk, s visszavetítsünk az időben évszázadokkal később történt hibákat. Ráadásul ezek önmagukban oly jelentéktelenek, hogy meg sem közelítik azt, ami a nemzetiségi elnyomás vagy a homogenizáció terén Trianont követően s máig, a 21. századi Európában, a diktátum nyomán létrejött szomszédosságban folyik, de amelynek tömeglélektani megalapozásához jól szolgál a fentebb cáfolt képtelen vád arról az ezeréves nemzetiségi elnyomásról.

S ha a fentieket olvasva egy mellék, de nem mellékes témát is figyelembe veszünk, láthattuk, milyen volt e rövid példák esetében az európai keresztény

tudat és az iszlám viszonya? Arról sem beszéltünk még, hogy francia tűzérsegi erő pusztította a magyarokat Mohácsnál a „legkeresztényibb” király jóvoltából, miközben őket is védtük. Történelmi skizofréria. És máris tovább szöhetjük gondolatainkat a „keresztény szabadságról”, meg arról, hogy a keresztény szolidaritás, valamint a nemzettudatot is feltételező nemzetállam mennyire összetartoznak kontinensünkön.

Ha áldozatkész eleink foroghatnának sírjaikban, akkor most Európában permanens földrengést jeleznének a műszerek, s ezen belül mifelénk kétszeresen.

A nemzeti öntudat múltja után kutakodva a napjainkban fontossá vált, az illiberális demokrácia elértkezett definícióját kiváltó „keresztény szabadság” gondolatának forrására is rábukkanhatunk. Ehhez ismét Szűcs Jenőhöz nyúlhatunk vissza. A nemzeti ideológia historikumával foglalkozó tanulmányában rávilágít arra, hogy a török fenyegetettség századaiban mindennél fontosabb argumentum volt a kereszténység védelme. Szerinte a török nem a nemzet, hanem a „keresztény szabadság” ellensége volt. Mint mondja: „Ez akkor még súlyosabb argumentum volt, mint a »nemzet ellensége.«” Aztán a nemzeti öntudat kialakulása tekintetében tesz fontos megállapítást, és jelzi, hogy bár ennek jelentkezését a törökellenes déli bánóságokban folyó harcokban sejthetjük, mégsem ott keresendő az. Helyileg is van hova kötnie, mégpedig Rákos mezejéhez, ahol 1270–90 között, majd az 1440-es évek után s végül a 15–16. század fordulóján tartott tömeges „rákosok” országgyűlései alkalmával született meg fokozatosan, s fogalmaztatott meg Werbőczy által a nemesi nacionalizmus Magna Chartája, az ún. rákosi végzés. „...a rendi szabadságjogok és »alkotmányos« elképzelések lettek a »szabad magyar nemzet« történelmi tudatának, a nemzeti erényekről és »hivatásról« való elképzelések emocionális fedezetévé a 18. század végéig”. Fontos azonban, hogy: „A nemzeti hivatás a 14. század végi kezdetek után a következő század dereka óta a »kereszténység pajzsa (védőbástyája)« szimbólumban fogalmazódott meg.”

Hankiss Elemér a *Diagnózisok* című kötetében egy közösség létrejöttéhez és fennmaradásához szükséges négy tényezőt sorol fel: Közös érdek, közös cél, közös értékrend és mindezek meglétének tudata, vagyis a »mi« tudat. Ezek közös jelenléte teszi erőssé a közösséget. Ez érvényes lehet arra is, amit nemzettudatnak nevezünk, s melynek döntő komponense ez utóbbi „mi” tudat, de melynek napjainkban fő hiányeleme a közös értékrend.

Erről szerzőnk ezt mondja: „Vannak, akik már-már a társadalom értéktudatának válságáról beszélnek, de abban legalább csaknem mindenki egyetért, hogy súlyos problémákkal kell szembenéznünk e téren. [...] Nagy árat fizet a társadalom e disszonanciáért [...], mert ha egy értékrend tartósan működési zavarokkal küzd a társadalmi gyakorlatban, akkor előbb-utóbb megindul a benne levő értékek eróziója; fokozatosan elvesztik hitüket, gyöngül vonzerejük, nem képesek már vezérelni az emberi tudatot s magatartást; de arra nagyon is képesek, hogy a hivatalos rituálé kegyzsereivé válva akadályozzák új, működőképes értékek kialakulását. Az értékrend-megújulást. [...]”

Az értékek széles körű pusztulásáról s az értéktudat társadalmi méretű leépüléséről szólva eljut a közösség fogalmához kapcsolódó értéktudat veszélyeztetettségéhez is. „Mert egyfelől az új társadalmi rend egyik alapvető értékének, célértékének tekintjük, s mint ilyet magasztaljuk, reklámozzuk, másfelől viszont a mindennapi társadalmi gyakorlat szinte lehetetlenné teszi az ember számára, hogy közösségi lényként éljen, közösséget építsen. Egész gazdasági és társadalmi gyakorlatunk individualizmusra kényszeríti, önös érdekeinek védelmére vagy akár hajhászására készíti, a magánéletbe szorítja be az emberek túlnyomó többségét. S ha valaki mindezek ellenére igazi közösség létrehozására adja a fejét, akkor hamarosan a gyanakvás vagy akár a tiltás falai emelkednek föl körülötte, miközben a retorika fuvallatai azért tovább lengetik, fönn a magasban, a közösség eszményének lobogóját.”

A szerzőnek már előbb ismertetett véleménye is arra bátorít, hogy hozzáfűzzem: itt a nemzettudat lehetne a közösség értékrendjét óvó megoldás. Csakhogy az 1982-ben kelt sorokban leírt állapotokhoz képest, az azóta előretört neoliberalizmus, minden köré, ami az individualista elvárásoktól eltérő, a gyanakvásnak, sőt tiltásnak az egykorit is meghaladó „falait emelte”.

A mai megosztottságában, kettészakítottságában és a sokoldalú értékválságban szenvedő társadalom borotvaélen mozog a zuhanás vagy a megújulás választóvonalán. Világerők és helyi komprádorok munkálkodnak mélyberántásán, és azok, akik a megmenekülés útjára próbálnák átbillenteni e kényes egyensúlyt, olykor meggyőzőnek látszó tevékenységük ellenére, csodabogaraknak, baleknak számítanak, vagy a rosszallás és gyanakvás áldozatai. Az igazmondás nem egyszer veszélyeket rejt magában. Az értékválság generációk alatt idáig fokozódott.

A nemzettudat és az értékrend alakulása, fejlődése párhuzamos folyamat, és az utóbbi évszázadban együtt haladt a proletarizálódás folyamatával is, amelynek ellenszere a ma oly sok oldalról támadott polgárisodás támogatása, vagyis a középosztály erősítése. Érdekes paradoxonok ismerhetők itt fel, mert a háború előtti félfudális Magyarországon már mai szóval csúcsra járt a proletarizálódás, az öntudatos paraszti rétegek bedarálása mint az iparosodás és a mezőgazdaság átalakulásának következménye, de erre a koronát éppen a proletarizált tömeg az új rendszerben történt úgynevezett felszabadítása tette fel, s fejezte be a parasztságnak, e nemzetfenntartó rétegnek a felszámolását. Ez pedig tovább súlyosbította az említett értékválságokat és a nemzettudat emlékeinek eltörlését is. Akik felemelkedtek mindennek csak előnyeit látták, fogalmuk sem lehetett arról, hogy mi az ára. Akiket pedig alászüllyesztettek, veszteségérzésüket rettegetve, rejtegetve feledték el hajdan megtartó értékrendjükkel együtt nemzettudatukat is.

Mindennek mára már több generációváltást követően is maradtak nyomai, ami abban a látszólag érthetetlen formában ismerhető fel, hogy részükről a politikai küzdelem sem értékek szerint folyik, hanem csak a gyűlölet és az indulatok dominálják. Vagyis jól láthatóan önmaguk ellen vannak, mégis kitartanak

a pusztító erők táborában. Esetükben tehát a nemzettudat felesleges, hibás, gyanakvásra alkalmat adó, felszámolandó, és az értékrend is ezzel párhuzamban változik, egészen a hagyományörző szem számára hazaárulást jelentő mélységig sülyedve. Az igazi teljesítmény, a nemzettudattal átítatott hősiesség csak katasztrófális események kapcsán nyert utat és elismerést. Ilyenkor a tudatában közben gyarapodott, a tapasztaló vagy helyzetét sokszerűen felismerő tömeg jelentős része képes volt 1956 hősiességére, vagy a rendszerváltás éveinek egy-egy kiemelkedő cselekedetére, később az uniós szörny fenyegetésével szembeálló támogatására. Vagyis a nemzettudat búvópatakként élt és felszínre tört s napjainkban erősödő forrása mindent meghatározó tényezővé válhat.

Trianon történetének feldolgozása is a megszenvedett tapasztalatok nemzettudatot építő bemutatásával próbál valamit hozzáadni a napjaink nehéz küzdelmeit tudatosan vívó vagy az ezt nem értő közönség ismereteihez.

IRODALOM

Bihari Mihály: *Politológia – A politika és a modern állam Pártok és ideológiák.*

Internet: *Történelmi blog a szlovákok eredtéről.*

Internet: *Csehszlovák revizionista és irredenta törekvések Közép-Európa térképének átrajzolására*

Internet: *A magyarországi délszlávok és az első világháború*

Jászi Oszkár: *A Habsburg-Monarchia felbomlása.*

Egedy Gergely: *Konzervativizmus és nemzettudat.*

Erdős Zoltán: *A premodern nemzetfogalom szerkezeti vázlata.*

Fricz Tamás: *Nemzetállam és nemzettudat.*

Hankiss Elemér: *Diagnózisok.*

Hévízi Józsa: *Autonómia-típusok Magyarországon és Európában.*

Jancsó Benedek: *A román irredentista mozgalmak története.*

Lázár György – G. Vass István: *Csehszlovák revizionista és irredenta törekvések Közép-Európa térképének átrajzolására.*

Lendvay L. Ferenc: *A nemzet fogalmáról.*

Makkai László: *Magyar–román közös múlt.*

Márai Sándor: *Naplók, 1945–57.*

Miskolczy Ambrus: *Határjárás a román–magyar közös múltban.*

Raffay Ernő: *A vajdaságtól a birodalomig.*

Simon Attila: *Csehszlovák diplomáciai iratok a magyar–szlovák államhatár kijelöléséhez.*

Szakály Ferenc: *Szerbek Magyarországon – szerbek a magyar történelemben.*

Széchenyi István: *Világ.*

Szoltsenyicin Alexander Iszajevics: *Magyar idők, online*

Szűcs Jenő: *„Gentilizmus”. A barbár etnikai tudat kérdése.*

Tóth Lajos: *Nemzeti önismeret, önbecsülés – nemzettudat.*

I. Tóth Zoltán: *Az erdélyi román nacionalizmus első százada, 1697–1792.*